

Hogyan tovább a helyismereti munkában?

Kezdhethném úgy is, mint a mesében: hol volt, hol nem volt... Volt egyszer, valamikor a hetvenes években egy sikeres tanácsozássorozat, ahol a helyismereti munka különböző kérdéseiről váltottak szót az érdeklődő könyvtárosok. Utoljára 1977 szeptemberében találkoztunk, Kecskeméten. Ott és akkor mondta *Arató Attila*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatója: „A helyismereti tevékenység egy olyan munkaterület, ami iránt egyre nagyobb a valós társadalmi igény. Egy fejlődő folyamatról van szó, ezért szerintem a helyismereti munka koncepciójára, gyűjtőkörére, szervezetére vonatkozó elképzeléseinket mindig újra kell fogalmaznunk. Időnként azon is el kell gondolkozni, hogy mit tekintünk a régi elveinkből változatlanul érvényesnek”.

Aligha kétséges, hogy most éppen ilyen időszakban élünk: az országban politikai-gazdasági átalakulás megy végbe és ez szükségszerűen magával hozza a társadalmi-kulturális változásokat. Változik a könyvtárak, így a közművelődési könyvtárak szerepe, feladatköre is; ezen intézmények munkatársainak is szembe kell nézni a társadalmi kihívásokkal. Ebben a folyamatban újragondolandó az is, hogy a helyismereti tevékenységben mit lehet tenni, mit kell/lehet megtartani, mit kell/lehet újítani stb. Azaz újra kell gondolni: hogyan tovább a helyismereti munkában?

Ezúttal csupán néhány kérdést ragadok ki a problémahalmazból, s ezekre próbálok valamiféle választ fogalmazni annak reményében, hogy lesznek, akik folytatják majd az általam elkezdett töprengést.

Szükség lesz-e (van-e) rá?

Számos jel mutat arra, hogy erre a kérdésre egyértelmű *igennel* felelhetünk. Nemcsak a fejlődésben előttünk járó nyugat-európai és észak-amerikai országok példája sugallja ezt, hanem a politikai átalakulás (divatos szóval: rendszerváltás) megindulása óta eltelt néhány esztendő, sűrűsödő tapasztalatanyaga is. Várható, hogy a politikai-közigazgatási intézményrendszer módosulása, a piacgazdaság kiterjedése és a kulturális szféra átrendeződése nyomán a helyismereti információk, dokumentumok iránti igények tovább differenciálódnak, a könyvtárakban jelentkező kérések száma tovább emelkedik.

Három tényező hatásával különösen számolnunk kell.

– Az egyik a mikrokörnyezet szerepének széles körben észlelhető növekedése. A demokrácia kiszélesedése, a települések tényleges önkormányzatának helyreállítása, a civil szerveződések színre lépése, a gazdasági vállalkozások sokaságának megjelenése, a környezetvédelem fontosságának felismerése stb. mind-mind forrása lehet – és ahol még nem az, minden bizonnyal hamarosan az lesz – a helyismereti szolgáltatásokért kopogtató igényeknek. Máris érzékeljük, hogy tetemesen szaporodott a helyi közélettel, szolgáltatásokkal, egyesületekkel, rendezvényekkel stb. kapcsolatos, ún. közérdekű vagy praktikus kérdések mennyisége.

– A másik egy újfajta ideológikum formálódása, amely erőteljesebben hangsúlyozza a nemzeti érzés és a nemzeti öntudat jelentőségét. Ez pedig elkerülhetetlenül vonja maga után a tőle elválaszthatatlan, annak mintegy konkrét megnyilvánulási formáját képező lokálpatriotizmus megélnkülését. Mindez fokozott mértékben követeli meg a könyvtáraktól, hogy a szülőföld, a lakó- és munkahely múltjának, értékeinek feltárásával, megismertetésével járuljanak hozzá a szűkebb környezethez való érzelmi-értelmi kötődés erősítéséhez. Ezáltal komoly szerepet játszhatnak az összetartozás érzésének felkeltésében, a nemzeti önismertet, a hazaszeretet elmélyítésében is.

– A harmadik az a történettudományi szemléletváltozás, amelynek következtében a történészek egyre nagyobb figyelmet fordítanak a helyi jelenségekre. Más tudományágakban is kezd meghonosodni az a felfogás, mely szerint az ország története, néprajza, gazdasága, kultúrája stb. nem kis részben helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze, ennél fogva a kutatás (tágabban a politikai-államhatalmi irányítás) nem nélkülözheti a helyi információkat, az ún. mikrostruktúrák vizsgálatát, elemzését. Azt pedig aligha kell bizonygatni, hogy a helyismereti munka sokat segíthet ezek összegyűjtésében, felszínre hozatalában, közzétételében.

A könyvtárak helyismereti tevékenységének jelentősége tehát túlnő egy adott település, megye határain. Nem valami provinciális befelé fordulás – amivel még mindig gyakran vádolnak bennünket –, hanem az egész ország történelmének és jelenének megismerését, előrehaladását segítő szolgáltatás, ha úgy tetszik: szolgálat.

Voltaképpen ezzel függ össze a negyedikként kiemelhető motívum. Nevezetesen arról van szó, hogy a helyismereti gyűjtemények megszervezése, feltártsága és a tájékoztatás kellő színvonala, a könyvtár jelenléte is igényt szül. Márpedig hazánkban az elmúlt három-négy évtizedben a helyismereti munka viszonylag magas szintre emelkedett, legalábbis elérte a könyvtárügy átlagos fejlettségi szintjét, sőt néhány helyen felül is haladta azt. Innen kellene, innen kell tovább lépünk napjainkban és a közeli jövőben.

Hol lesznek a centrumok?

A hazai fejlődés úgy alakult, hogy a megyei könyvtárak váltak a helyismereti munka központjaivá, elsődleges bázishelyeivé. Így maradhat, marad-e ez vagy változnia kell a mostani állapotnak? Bizonyos elmozdulás mindenképpen lesz, mert a társadalmi-politikai mozgás ezt kikényszeríti. Most egyetlen szemszögből, a megyei és a többi önkormányzati könyvtár viszonylatáról fejtenék ki néhány gondolatot.

Az önkormányzatok súlyának várható növekedése nyilván magával hozza majd, hogy a megyei és a városi (kisebb részben a községi) könyvtárak viszonya e tevékenységi ágban is módosul, eltolódnak az arányok az utóbbiak javára. Egészen biztos, hogy a korábbi hierarchikus hálózati szerveződés felett az idő eljárt; ma már jogilag is felbomlottak a régi keretek. Ugyanakkor a történelmileg létrejött helyismereti szolgáltatási rendszer gyökeres megváltoztatása – különösen adminisztratív módon –, más megközelítésben a városi és a megyei könyvtárak szembeállítása helytelen, sőt helyrehozhatatlan hiba lenne. Nemcsak azért, mert a mai struktúrának mélyre nyúló hagyományai vannak a közgondolkodásban és a hazai könyvtárügy tűrhetően funkcionált e felállásban is. Sokkal inkább azért, mert a megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek esetleges szétverése, vagy – ami lényegében ugyanazt célozza – a megyei könyvtárak

állományának, szolgáltatásainak töredékes formájú megtöbbszörözésére irányuló törekvés kétes sikere nem szüntetné meg az egyébként elég jól működő ellátás hiányosságait. Sőt: a széttagoaltság (netán a széttagolás) csaknem bizonyosan az ellátás színvonalának romlásához vezetne. Egyebek között megszűnne a megye vagy a nagyobb tájegységek egészére vonatkozó dokumentumok, információk természetes gyűjtőhelye; ki lehetne ugyan jelölni intézményeket, de bizonytalan, hogy milyen eredménnyel, hiszen hiányozna az igazi érdekmotiváció. Szinte megoldhatatlanná válna az országos lapok helyismereti figyelése (ami ma is egyik érzékeny pontja a munkánknak). Alighanem ellehetetlenülne a megyei kötelempéldány-szolgáltatás és a helyi nyomdák ellenőrzése is.

Mindebből az következik: szerintem célszerű a megyei könyvtárak helyismereti feladatait meghagyni, legfeljebb a megoldás módzatain érdemes vitatkozni. Az alapfunkció nem változik akkor sem, ha a megyei könyvtár és a megyeszékhely városi könyvtára egybeolvad; ez esetben az utóbbi tevékenységi körében talán még világosabban elhatárolhatók a „megyei” teendők. Akár így, akár úgy változik a szervezeti rend, a helyismereti munkában betöltött centrumszerep újragondolandó. Az ún. összmegyei funkció mellett vagy azon belül jobban előtérbe kerül majd a megye többi településének információellátása, a városi és községi önkormányzati könyvtárak segítése (a gyarapításban, a tájékoztatásban, a módszertani problémák megoldásában stb.). Sajátos integráló szerepet vállalhat a megyei könyvtár a helyismereti információörögzítés és -közzvetítés, információcsere számítógépes hálózatának kiépítésében és működtetésében.

Mindazonáltal a városi és feltehetően a községi könyvtárak helyismereti tevékenységének fejlesztése, kibővítése is sürgetővé vált, válik. A decentralizálódás folyamata, a helytörténeti kutatások fellendülése, a hazafias nevelés előtérbe kerülése stb. arra készítik ezeket az intézményeket, hogy a közvetlen információszolgáltatásban nagyobb részt vállaljanak, mint eddig. Másként fogalmazva: még több gondot, még több időt és energiát fordítsanak e munkaterületre. Törekedjenek a meglévő gyűjtemények folyamatos és következetes fejlesztésére, sokoldalú feltárására, népszerűsítésére, a településre vonatkozó, ám más-

hol őrzött információk számbavételére. S ahol még nem történt meg, minél előbb igyekezzenek biztosítani, hogy az igénylők gyorsan és hiánytalanul megkapják a keresett dokumentumokat, információkat.

S itt, e ponton találkozunk leginkább a megyei és a többi önkormányzati könyvtár érdeke; ez lehet az objektív alapja a további, immár önkéntes, a kölcsönös előnyökre épülő együttműködésüknek. S ha az együttműködés valóban szolgáltatás-orientált lesz, létrejöhet a megye könyvtárai között egy újszerű, a mainál ésszerűbb és hatékonyabb munkamegosztás is.

Mit és hogyan gyarapítsunk?

Most, amikor mindhárom közgyűjteményi területen – a levéltárakban, a múzeumokban és a könyvtárakban egyaránt – szorgalmazzák a törvényalkotást, talán alkalom nyílik a gyűjtőkori bizonytalanságokból, átfedésekből fakadó feszültségek feloldására is. Sokat könnyítene a helyismereti gyűjtéssel foglalkozó könyvtárak helyzetén is, ha egyértelmű állásfoglalás születne az új információ-hordozók hovatartozásáról, egyáltalán megőrzési kötelezettségeiről.

Megérett az idő a kötelezpéldány-szolgáltatás magas szintű jogi szabályozására is. A tapasztalatok szerint az lenne az indokolt, ha a kötelezpéldány-szolgáltatás elveit törvényben rögzítenék (mint ahogy tették 1848-ban); a konkrét végrehajtásról pedig kormányrendeletben intézkednének. A miniszteri rendelet ugyanis nem elégséges, mert a művelődési tárca nem rendelkezik a szankcionálás eszközeivel. Több vállalati és magánnyomda egyszerűen figyelmen kívül hagyja az érvényes jogszabályt; sokszor még felszólításra is megtagadják kiadványaik beküldését. A helyismereti tevékenység szinten tartásának, fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, hogy a megyei könyvtárak továbbra is kapjanak egy-egy példányt a megye nyomdától és – ez új lenne – egyéb dokumentumokat előállító műhelyeitől. Nemcsak és nem elsősorban megtakarítást jelent ez, hiszen erre a célra mindegyik megyei könyvtár képes – még most, a szorító anyagi helyzetben is – kellő összeget előteremteni. Sokkal, de sokkal fontosabb ennél, hogy a kötelezpéldány-szolgáltatás a hézagtalan gyarapítás egyik alapvető, semmi mással nem pótolható eszköze. Sok dokumentumról ugyanis egyébként nem vagy csak jókora késéssel (amikor már alig-alig lehet megvásárolni) szerezhetnénk tudomást. A szétsugárzó tájékoztatás révén máshol is megismerhetik az újonnan közreadott dokumentumokat, amelyeket aztán átkölcsönzéssel vagy fénymásolatban a többi településen is használhatnak az olvasók, azaz a megyei könyvtárnak juttatott kötelezpéldány komoly előnyöket jelent a városi és községi könyvtáraknak is. S még ennél is többről van szó: a kötelezpéldányjog a megyei könyvtárakat a helyi nyomdák, műhelyek gondosabb ellenőrzésére ösztönzi; ezáltal az Országos Széchényi Könyvtár szintén pontosabban, teljesebben jut hozzá a magyarországi kiadványokhoz, és teljesebb lesz a magyar nemzeti bibliográfia is. S miután országunk részese az IFLA nemzetközi akcióinak, a helyi kötelezpéldány-szolgáltatás helyzetének javítása – mint ahogy ezt *Fügedi Péterné* már 1982-ben kifejtette – végső soron hozzájárulás az egyetemes bibliográfiai számbavétel és az egyetemes hozzáférhetőség programjának megvalósításához is.

Talán nem elképzelhetetlen az sem, hogy egy új jogszabály más vonatkozásban is figyelembe vegye a helyismereti gyarapítás szempontjait. Példaként azt a mostani passzust említeném, amely előírja a megyei könyvtáraknak, hogy minden beérkező nyomtatványt vegyenek nyilvántartásba és őrizzék tíz évig. E bénító rendelkezés helyébe azt kellene állítani, hogy a megyei könyvtárak a

gyűjtőkörükbe nem tartozó (azaz tartalmilag más megyére vonatkozó vagy más megye kiadó szerveinek megbízásából készített) dokumentumokat záros határidőn belül küldjék meg az illetékes megyei könyvtárnak; a gyűjtőkörükbe tartozó, de más megyét is érintő dokumentumok megjelenéséről pedig tájékoztassák a többi érintett intézményt.

A kurrens beszerzés ma jóval nehezebb, mint korábban volt. Egyre gyakoribb, hogy a helyi könyvek, lapok, kazetták stb. más megyék nyomdáiban, műhelyeiben készülnek, sőt néhol már a határon kívülre is visznek megrendeléseket. Az ún. országos kiadványok helyismereti információiról szintén hiányosabban értesülünk. Az *Új Könyvek* recenziói továbbra is utalnak a helyi vonatkozásokra, viszont a kiadók egy része nem adja át terjesztésre termékeit a Könyvtárellátónak. Mind többször kell az újságok, folyóiratok és prospektusok esetleges híradásaira és a személyes közlésekre hagyatkoznunk. Egyelőre nem látszanak a biztonságosabb megoldás körvonalai; mindenesetre a megyei könyvtárak kölcsönös és rendszeres tájékoztatása valamelyest enyhítené a gondokon.

A politikai-gazdasági változások sodrában ugrásszerűen megnőtt a kisvárosi és nagyközségi újságok, valamint a pártok, egyesületek, iskolák stb. által közzétett lapok száma. Némelyik településen már több sajtótermék is napvilágot lát. Elsőrenden a városi és községi könyvtárak kötelessége, hogy ezeket a lapokat hiánytalanul megszerezzék és megőrizték, továbbá analitikusan feltárják. A városi és – ritkábban – a községi újságok közleményei iránt a megyei könyvtárban is intenzív érdeklődés mutatkozik; a megyei és országos szervek szintén tőlük várják a tájékoztatást. Tehát nekik is figyelemmel kell kísérniük e lapok megjelenését és megszűnését, és valahogyan be kell vonniuk azokat a hírlapcikk-kurrens feltárásába.

A többpártrendszer kialakulása és működése, az egyesületek és más szerveződések sokasága, a magánszféra fokozódó jelenléte a gazdaságban, a reklámtevékenység megélénkülése azzal a következménnyel is járt, hogy egyre több és több aprónyomtatvány készül. A szelekció a korábnál nagyobb figyelmet igényel a helyismereti munkatársaktól: egyrészt a duzzadó mennyiség, másrészt az érzékelhető minőségi változás miatt. Gyakoribb ugyanis az elsődleges információt hordozó, történeti forrásértékkel bíró kisnyomtatvány; ezek őrzése előbb-utóbb az egyes könyvtárak önfeltáró tematikai rendszerének módosítását, további tagolását is szükségessé teszi. Mind nagyobb helyet követelnek a gyűjteményekben az ún. féligpublikált anyagok; beszerzésük azonban változatlanul sok nehézséggel jár és még mindig esetleges. A fentebb említett, remélhetőleg hamarosan megszülető törvények talán ezek kezelésében is fordulatot hozhatnak.

Csak a számítógép?

Az információrögzítésben, -feltárásban és -közvetítésben a közeljövőben mindehová betör majd a már nem is új technika, a számítógép. A helyismereti dokumentumok katalógizálásánál, bibliográfiai számbavételénél és a faktográfiai segédletek készítésénél különösen előnyösnek mutatkozik az alkalmazása: kisebb állományegységet kell felvinni, körülhatárolhatóak a keretek; hamarabb megtérül a szellemi befektetés, ami sarkallja a komputerrel barátkozó könyvtárosokat, könyvtárigazgatókat; a kezdeményezésre is tág tér nyílik, mert az adott hely feladatait máshol úgysem csinálják meg. A munkát célszerű a kurrens anyaggal kezdeni és biztosítani a folyamatosságot. Aztán következhet a retros-

pektív feldolgozás (vagy rekatalogizálás), először talán a könyveké, majd a hanglemezé, magnókazettáké és így tovább.

Ha már lerakták az alapokat és megtörtént az ún. bejáratás, a számítógép felhasználható olyan helyismereti dokumentumok feltárására is, ahol az információk nagy tömegével kell számolni: helyi hírlapok analitikus feldolgozása, az aprónyomtatványok és az állóképek egyedi leírása, retrospektív kronológiák szerkesztése, címtárak vezetése stb. Megoldható vele a különféle dokumentumtípusok egységes (integrált) katalogizálása is, mégpedig a bibliográfiai kartokéknál kevesebb munkával és sokkal kisebb helyen. Az előrelépés másik iránya a bibliográfiai leírás szintjén, azaz a címekben és az annotációkban található információkon túlmutató feltárás – pl. a cikkek gépi indexelése – lenne, amely manuális módszerekkel csaknem kivihetetlen az anyag roppant mennyisége miatt, a számítógéppel viszont megfelelő előmunkálatok után teljesebbé tehető.

A komputer lehetőséget kínál egy-egy településen, netán megyében az átfogó helyismereti adatbank megteremtésére. A számítógépek elterjedése távlatilag a helyismereti feltárás sokszor kezdeményezett, de mindig kudarcot vallott országos egységesítésének esélyét is magában hordja.

A számítógépet a helyismereti állomány gyarapításában és nyilvántartásában is sokfelé eredményesen használják. A tájékoztató munka minőségére és hatékonyságára szintén kedvezően hat. Már az is jelentékeny többlet, hogy a gépi adatbázisokban tárolt információkból a referenz-kérdésekre hamarabb válaszolhatunk. Vannak azonban – már Magyarországon is – olyan formák, rendszerek is (pl. a videotex), amelyek a lekérdező terminálok könyvtáron kívüli telepítésével, illetve a vonalak összekapcsolásával az érdeklődő számára közvetlenül adnak tájékoztatást.

A számítógépek ma már szinte beláthatatlan távlatokat nyitnak meg a helyismereti tevékenység előtt. Látni kell azonban a korlátokat is. A komputer helyismereti alkalmazása sem nélkülözheti a megfelelő programokat, a hozzáértő könyvtárosokat és a kellő előkészítést. Bármelyiknek a hiánya rengeteg bosszúságot, sok-sok állásidőt okoz, s ami a legsúlyosabb probléma: hosszabb időre elvonja a használattól a dokumentumokat, az információk egy részét, vagy rendkívül megnehezíti a hozzáférhetőséget, ami az olvasók, könyvtárhasz-

nálók érthető rosszállását váltja ki. Tehát a számítógép alkalmazására fokozottabban áll a sokszor hangoztatott elv: inkább kevesebbet csináljunk, de azt alaposabban, gondosabban, hogy ne kelljen félbeszakítani, netán abbahagyni, megismételni.

A helyismereti tevékenységben is legyünk tudatában annak, hogy a számítógép technikai eszköz. Bármennyire kiváló eszköz és bármennyire sokoldalúan használható, nem pótolhatja, nem helyettesítheti az emberi agyat, a könyvtáros közreműködését, felkészültségét, szorgalmát. E szűkebb munkaterületre is érvényesnek érzem a két amerikai szerző, *Dorothy Gregor* és *Carol Mandel* magyarul nemrég publikált figyelmeztetését: „Az online katalógus és az online katalógizálás most alkalmat ad arra, hogy megreformáljuk a katalógizálást, és a szabályzatok merev alkalmazása helyett visszaállítsuk a katalógizáló könyvtáros mérlegelő-döntéshozó szerepét. A könyvtárak legértékesebb erőforrása vitathatatlanul a képzett és tapasztalt szakemberek ideje. Kifizetődő lenne gyakorlatukat és ítéleteiket jobban kihasználni”. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* – 1993. 2. sz. 17. old.)

Hogyan publikáljunk?

Sokáig a kiadványokat tekintettük a könyvtári helyismereti munka egyik – nemegyszer legfőbb – mércéjének. Most sokan a másik végletbe esnek: lemondanak a publikálásról. Kétségtelen, változtak a feltételek, sok vonatkozásban nehezdednek is – remélhetőleg csak átmenetileg –, de lehetőségek most is vannak. Élnek a könyvtári híradók, szaporodnak a helyi lapok, több megyében, városban jelenik meg helytörténeti folyóirat, mostanában is több város, község szánja el magát helyi monográfia kiadására, léteznek a múzeumi, levéltári, sőt itt-ott a könyvtári évkönyvek, a bibliográfiák jelzősei szerint szép számmal látnak napvilágot helyismereti-helytörténeti tanulmánykötetek. Kézenfekvő a könyvtárak, könyvtárosok jelenléte a fenti kiadványokban: mindenekelőtt helyismereti bibliográfiákkal, azonkívül különféle adattárakkal és dokumentumközlésekkel. Az erre felkészült könyvtárosok helytörténeti-helyismereti tanulmányokat is írhatnak, például a könyv- és sajtótörténet tárgyköréből. Talán-talán némi elmozdulás észrevehető a könyvtártörténeti kutatásban is, amelynek legtermészetesebb helyszínei, bázisai a könyvtárak helyismereti gyűjteményei.

Saját publikációs tevékenységében a könyvtár külső támogatókra, vagy ahogy most mondják: szponzorokra is támaszkodhat, különösen az évfordulók táján hajlandók némelyek ilyesmire is áldozni (úgy látszik, egyelőre nem vagyunk képesek az évfordulók bővületéből kitörni). Ügyeljünk azonban arra, nehogy színvonalbeli engedmények árán szerezzük meg a szükséges pénzt. Többnyire ezen kockázat nélkül kínálnak esélyt az országos és a helyi alapítványok, alapok pályázatai.

A mostani szűkös anyagi körülmények között fokozottan áll a régóta ismételt szentencia: a rosszul értelmezett népszerűsítő szándéknak, a jellegtelen bibliográfiának, faktográfiai adattárnak, feldolgozásnak stb. nincs értelme. Az önmotogató vagy csupán reprezentációs célú kiadványokra, akárcsak a gyenge, értéktelen, szakértelem, forráshivatkozás híjával készített munkákra felesleges az időt, az energiát és a pénzt pazarolni. Ezeket inkább igényesebb produkciók előállítására kellene fordítani, hiszen a könyvtár „jelenlétének” bizonyítása hasznosan, tudományos színvonalon is történhet.

Hogyan tovább a képzésben, továbbképzésben?

Az új vagy újszerű feladatok, a feltehető mennyiségi növekedés, az esetleges új centrumok kialakulása, vagyis az új jelenségek (pl. a számítógép helyismereti specialitásai) és új követelmények a képzésben és a továbbképzésben is módosítást kívánnak.

A képzés, továbbképzés helyzetének, fejlesztésének újragondolását sürgeti az is, hogy a helyismereti tevékenységben várható egy generációváltás. Az élet természetes rendje szerint azok a kollégák, akik hazánkban létrehozták, megalapozták ezt a munkaágat, már nyugdíjba vonultak vagy hamarosan nyugdíjba vonulnak. Az utánpótlás problémáiról az elmúlt években már nagyon sok szó esett. Egy ideig a képzésből teljesen hiányzott ez a munkaterület; a továbbképzésre is kiváló alkalmat kínáló, a cikk elején említett országos tanácskozások sora pedig a nyolcvanas években megszakadt és ezeket csak részben pótolják a regionális vagy megyei összejövetelek.

A legfontosabb az lenne, hogy az iskolarendszerű és az ahhoz hasonló tanfolyami könyvtárosképzésben legyen megfelelő tere a helyismeretnek. S mivel a nappali tagozatos hallgatók jelentékeny hányada csak a könyvtári munkahelyen ismerkedik meg e területtel (akkor, amikor ez munkaköri feladata lesz), valamilyen módon rendszeresebbé kellene tenni a továbbképzést is. Persze nemcsak ezért, hanem azért is, mert az élet felgyorsult ütemében egyre több az új és új ismeret, amelyet célszerű lenne elsajátítani. Ha a továbbképzés országosan – különböző, elsősorban anyagi okok miatt – nem szervezhető meg, részesítsük előnyben a regionális alkalmakat, de azoknál is a rendszerességen legyen a hangsúly (a színvonal mellett).

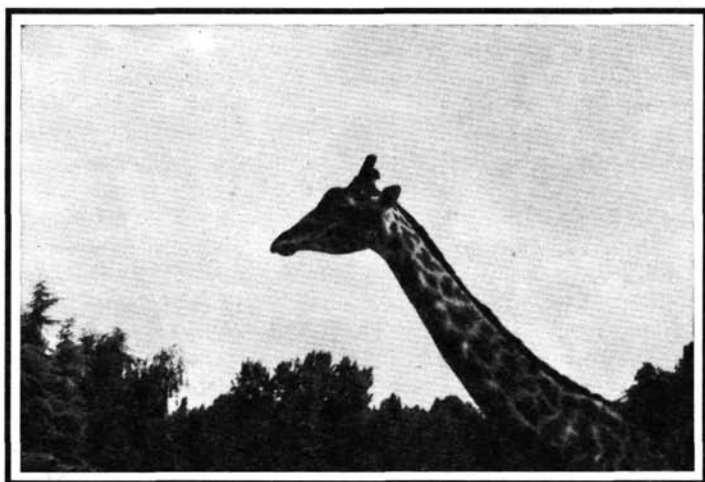
Valaha a továbbképzésben is komoly részt vállalt a könyvtári szaksajtó. Az elmúlt évtizedben viszont meglehetősen megcsappant a helyismerettel vagy a helyismereti kiadványokkal foglalkozó közlemények száma. (Közvetveleg jegyzem meg: megszakadt a *Helyismereti kutatók kézikönyve* című sorozat is). Holott a sajtóviták hozzájárultak a hazai helyismereti tevékenység fejlődéséhez. S nyilván nem teljesíthetetlen az óhaj, hogy ezután is így legyen.

Bényei Miklós

Miért törékeny a könyvek papírja?

Egy felmérés tapasztalatai: okok, következmények és változások

A papírkészítés módja és a papír tulajdonságai. Az európai (kézi) papírkészítés és (gépi) papírgyártás az eddigi, mintegy 750 év során a papír előállításának módjában alapvetően nem sokat, a belkerülő anyagok és ezáltal a kész papír kémiai és fizikai jellegének valamint tartósságának (időállóságának) tekintetében azonban elég jelentősen megváltozott. Hozzávetőlegesen a múlt század közepéig a papírt az összegyűjtött len-, kender- és pamutrongyokból oltott mésszel és vízzel való kezelés után kinyert len-, kender- és pamut(gyapot)-cellulóz vízben elosztatott rostjaiból készítették, a 19. század elejéig kizárólag kézzel merítve, és a kész papírt melegen tartott állati enyvével, felületileg enyvezve.

1800–1810 között a kézi merítés mellett megjelenik a papírgyártó gép (a kézi merítősztát végtelenített, mozgó szita váltja fel), amelynek nagyobb termelékenysége szükségessé teszi az enyvezés módjának és anyagának megváltoztatását. Az utólagos, felületi enyvezés helyett, a szitára kerülés előtt, a vizes cellulózhoz keverik az enyvezőanyagot, ami így már nem lehetett állati enyv, hanem, új találmányként, folyékonyra tett fenyőgyantát kötöttek alumínium-szulfáttal a cellulózrostokra. Ezzel kezdetét vette a *papír savassá válásának folyamata*.

Amíg ugyanis a lúggal-vízzel kinyert cellulóz és az állati enyv semleges, esetleg enyhén lúgos kémhatású anyagok (a 13–17. században több, később kevesebb meszet használtak a cellulóz rongyokból való kinyeréséhez), és a belőlük készült papír többé-kevésbé lúgos, de legalább semleges kémhatású, az alumínium-szulfát vizes oldata erősen savas, ami a kész papír kémhatását is a savas tartományba tolja el. Az 1810–1860(70) közötti 50-60 évben készült papírok az átmeneti kor jegyeit mutatják: rongyból – meszet már alig használva – kinyert cellulózból, többnyire géppel, de még kézzel is készülnek, és – gépi gyártás esetén – gyantát és alumínium-szulfátot, vagy – kézi merítés esetén – állati enyvet használtak az enyvezésükre. Így ezek a papírok viszonylag hosszú cellulózrostokból épülnek föl, de a többnyire savas körülmények között történt enyvezés miatt többségükben már savas kémhatásúak.

A következő, máig tartó nagy változást az egyre növekvő papírszükséglet kielégítésének követelménye hozta. A vászon- és pamutrongyok mennyisége a 19. sz. közepén már nem fedezte a papírgyártás cellulózsükségletét, így került sor a különféle lombos és tűlevelű fáknek – mint az egyik leggazdagabb cellulózforrásnak a papírgyártásban való hasznosítására. A fában a cellulóz ligninnel és hemicellulózokkal kémiaiilag összekapcsolódva, együtt fordul elő, amely együttesből a lignint (ami a fa keménységét adja, különböző vegyületek összefoglaló neve) csak erőteljes kémiai hatásra, lúgokkal vagy savakkal, magas hőmérsékleten és nagy nyomáson lehet eltávolítani, majd még – erőteljes oxidáló anyagokkal – fehériteni is kell, a minél nagyobb cellulóztartalmú rost előállítására érdekében. A fenyőfélék cellulózrostjai hosszabbak, a lombos fáké rövidebbek, de mindegyik rövidül az erős lúgok, savak és oxidálóanyagok hatására. Így – bár a

cellulóz kémiaiilag ugyanaz – a fából nyert cellulóz rosthosszúsága soha nem éri el a len-, kender és gyapotcellulózok rosthosszúságát. Ennek az illető cellulózból készült papír fizikai tulajdonságai (a különféle szilárdsági jellemzők) szempontjából van jelentősége: minél hosszabb a cellulózzrost, annál erősebb lehet a belőle készült papír. A cellulóznak a fából való kinyerésére szolgáló eljárásokat az 1860–70-es években fejlesztették ki, és azóta alkalmazzák őket. Így a rongycellulóz használata fokozatosan háttérbe szorult; ma már csak különleges igényeknek megfelelő papírok készülnek rongycellulózból, kis mennyiségben és drágán. A cellulóz fából való kinyerésének meglehetősen bonyolult és ezért költséges volta miatt – bár a világ cellulóztermelése egyre nő – a facellulózhhoz keverve mintegy 130 éve gyakran használnak ún. *facsiszolatot* is, ami voltaképpen maga a fa, kicsire aprítva. A facsiszolat-darabkák rövidek, nincs rostos szerkezetük, és – a cellulózzrostokkal ellentétben – nem végződnek vékony száalokban, így nem képesek sem egymással, sem a cellulózzsálakkal megfelelően összekapcsolódni. Ezért a facsiszolat tartalmú papírok erőssége – a facsiszolat mennyiségétől függő mértékben – eleve kisebb mint a cellulózból készült papíroké. A facsiszolat kémiaiilag instabil, mivel benne marad a lignin (melynek mennyiségét és sárgás színét újabban bizonyos tisztítási-fehérítési eljárásokkal igyekeznek csökkenteni), ami enyhén savas jellegű vegyületek összessége, és amelyből nedvesség, hő, fény és oxidáció hatására további savas anyagok válnak ki. Ez a facsiszolat(lignin)-tartalmú papírok erőteljes színváltozásában (sárgulás-barnulás), savtartalmuk növekedésében és szilárdságuk további csökkenésében (törékennyé válásukban) fejeződik ki. Ezeket a folyamatokat a gyanta+alumínium-szulfáttal, savas közegben történő enyvezés, ami eleve savas papírt „eredményez”, csak elősegíti és gyorsítja. Ugyanez az enyvezési mód teszi kismértékben savassá a facsiszolatot nem tartalmazó, facellulózból készült papírokat is, az 1860-as évek óta.

A modern papírok gyors károsodásának okai. A múlt század végén már észlelték egyes nyomtatványok papírjainak gyors, egy-két évtized után bekövetkező károsodását. A jelenség mára jól ismertté vált minden olyan közgyűjteményben, ahol a múlt század második feléből és a jelen századból származó könyveket, más nyomtatványokat és kéziratokat őriznek. A 60–120 éves könyvek, újságok, plakátok, kisnyomtatványok, kéziratok – facsiszolat-tartalmú – papírja sötét sárgásbarna színűre változott, és gyakran olyan mértékben vált törékennyé, hogy a lapok sarka már egyetlen hajtástól is letörhet. A kiadványok – törékenyséjük és a könyvtári használat következtében – ezen idő alatt sok esetben megcsönkultak. Facsiszolatot nem tartalmazó, facellulózból készült papírokon ilyen mértékű, gyors károsodás nem mutatkozik, de 10–20 év után általában ezeken is sárgulás és fizikai gyengülés következik be.

Eleinte azt gondolták, hogy a gyors állagromlást közvetlenül a rongycellulózt felváltó facellulóz okozza. Egy 1901–1940 között, savas és lúgos papírokon elvégzett vizsgálatosorozat azonban bebizonyította, hogy a károsodás a savnak tulajdonítható, ami az enyvezéshez használt alumínium-szulfáttól, a facsiszolatból és a légkör savas szennyező anyagaiból jön létre a papírban. A savasság növekedésével együtt csökken a papírok erőssége (szakítási és hajlítási szilárdsága), és ez a folyamat különösen gyors a papír gyártása utáni első 20 évben. A savak a papírban lévő cellulózzláncokat rövidebb részekre hasítják, ezért csökken a szilárdság. Az anyagok kémhatásának számszerű jellemzésére használják a pH-értéket, amelynek a semleges pontja 7,0; a 7,0-nél nagyobb értékek növekedő savasságot jelentenek (tehát a 9-es pH-jú papír lúgosabb mint a 8-as, és a 4-es pH-jú savasabb mint az 5-ös).

A savas papírkárosodás elleni védekezés lehetőségei. A savas papírkárosodás ellen megelőző és helyreállító módszerekkel lehet védekezni. A könyvtárak a következő megelőző intézkedéseket és eljárásokat alkalmazhatják:

a) A megfelelő raktári körülmények (minél alacsonyabb hőmérséklet és relatív légnedvesség-tartalom; az ultraibolya fénytől és mindenfajta légszennyezéstől való minél nagyobb fokú védelem; a helyes raktári tárolás és kezelés, valamint a kíméletes olvasói használat) a romlás sebességét és a fizikai károkat csökkentik, azaz késleltetik és mérsékelik a károsodást.

b) Az eredeti dokumentumok fizikai igénybevételének csökkentése érdekében másolatokat, pl. mikrofilmeket lehet készíteni és használtatni.

c) Az új – savas – nyomtatványok papírjainak tömeges (a bekötött kötetek szétesése nélküli) savtalanítása és a papírban a későbbi savasodás ellen védő só (általában vízben nem oldódó karbonát) képzése.

d) Savmentes és a savasodásnak ellenálló papírok gyártása és felhasználása nyomtatványok készítésére és azok tárolására. A semleges vagy enyhén lúgos – röviden: savmentes – papírok gyártásának lehetősége adott, ha facsiszolatot és alumínium-szulfátot nem használnak, és töltőanyagként kalcium-karbonátot (is) alkalmaznak.

A savaktól különböző mértékben meggyengült papírok különböző fokú erősítést kívánnak meg, az eredeti erősség helyreállítására, sőt növelésére. Az erősítés a savtalanítás után történik, ragasztóanyaggal való átitatással vagy vékony, erős papírral, esetleg (egy oldalon) vászonnal. Mivel a hatékony papírerősítés tömegesen nem, csak laponként végezhető, nagyon időigényes és költséges megoldás.

Könyvek állapotának felmérése az Országos Széchényi Könyvtárban. Az Országos Széchényi Könyvtárban egy hosszú távú állományvédelmi terv készítésének megalapozása érdekében felméréseket végeztek a könyv- és hírlapállományban, valamint a különgyűjteményekben lévő anyagok mennyiségei és azok állapota tekintetében, 1989–1991 között.

Az 1711 utáni könyvállomány 0,5%-át, 8200 kötetet egyenként vizsgáltak meg a kötés fajtája (bőr-, pergamen-, papír-, vászonkötés, illetve a kötés hiánya) és állapota, valamint a könyvek papírjának cellulózösszetétele (rongypa-

pír, facellulóz papír, facsiszolat-tartalmú facellulóz papír) és állapota szempontjából. Mind a kötések, mint a papír állapotát a „jó”, „közepes” és „rossz” jelzőkkel minősítették, előre meghatározott ismérvek alapján. Külön kategóriában feltüntették a mázolt („krétás”, műnyomó) papírra készült könyvek mennyiségét és állapotát is.

A rongypapírt, facellulóz papírt és mázolt papírt *jónak* minősítették, ha a papír ép volt, és sem konzerváló (fertőtlenítő, savtalanító), sem helyreállító kezelést nem igényeltek. A facsiszolat-tartalmú papíroknál a „jó” minősítést nem alkalmazták, mert ezeket a papírokat – lévén savasak – mindenképpen savtalanítani kellene. *Közepes* állapotúnak minősítették a rongypapírt, ha kisebb mértékben szakadt, hiányos, penészfoltos, penésztől gyengült volt. Bár a múlt században készült rongypapírok már enyhén savasak, állapotukban a sav még nem okozott komolyabb károsodást. Az 1860–70-től megjelenő facellulóz papírok kb. 1986-ig szinte kizárólag gyantás-alumínium-szulfátos enyvezésűek voltak, pH-értékük 4,5–6,0 között van. Állapotukat akkor minősítették közepesnek, ha pH-értékük 5,5 alatti (savtalanításra szorulnak), és/vagy észrevehetően meggyengültek, sárgultak, szélük esetleg szakadt volt. A facsiszolat papírok, ha savasságuk 4,5–5,5 között volt, és kisebb törekenységet mutattak, közepesnek minősültek (ez a kisebb facsiszolat-tartalmú papíroknál fordult elő). „*Rossz*” állapotú rongypapír és facellulóz papír csak a könyvek 0,56%-ában fordult elő; ez (rovarrágástól, penészedéstől vagy savasságtól való) nagyfokú meggyengülést, szakadásokat, hiányokat, illetve súlyos fizikai károsodást jelentett. A facsiszolat-tartalmú papírok esetében a „rossz” minősítést az általában 4,5-nél kisebb pH-értékű, nagyon törekeny papírok kaptak. A mázolt papírok „közepesnek” minősültek kismértékű penészeség vagy fizikai károsodás esetében, és „rossz”-nak, ha az ilyen jellegű károsodás nagymértékű volt, vagy a kötet lapjai átnedvesedés következtében összetapadtak (ez csak erre a papírfajtára jellemző károsodás).

A felmérés adatainak összesítése alapján a következő arányokat ill. mennyiségeket kapták, papírfajtánként és állapotkategóriánként (ld. 1. táblázat).

1. táblázat

a felmért könyvek papírjának állapota /%-os megoszlás/	mennyiségek kategóriánként, az egész könyvvállományra vetítve /db/					
	jó	közepes	rossz			
rongypapír	7,75	1,95	0,28	125400	32000	4600
össz.: 9,98%						
fa-cellulóz papír	27,39	6,50	0,28	447800	106500	4600
össz.: 34,17%						
facsiszola- tos papír	-	39,60	14,00	-	647400	228800
össz.: 53,6%						
mázolt papír	1,86	0,35	0,02	30400	5800	400
össz.: 2,23%						
	37,0%	48,4%	14,6%	603600 db	791700 db	238400 db

A felmérésből következő teendők az OSZK könyvvállományának megóvására. A közepes és rossz állapotú rongypapírt és mázolt papírt kézi javítással, papíröntéssel, az összetapadt lapok szétválasztásával kell javítani-restaurálni, a penészes köteteket fertőtleníteni (nem élő penészt, hanem penésznyomokat mutató könyv adódott néhány a felmérés során). Ez összesen mintegy 43 000 kötetet érintett, de csak 5000 kötet esetében lehet gyors beavatkozást igénylő mértékű a károsodás.

A közepes állapotú facellulóz és facsiszoltos papíroknál (754 000 kötetben), mivel pH-értékük 5,5 alatt van, de még nem nagyon törékenyek, tömeges savtalanítást kellene alkalmazni, szükség esetén műanyagos vagy metil-cellulózos átitatással mint papírerősítéssel együtt.

A rossz állapotú facellulóz és facsiszoltos papíroknál a – tömeges vagy laponkénti – savtalanítás mellett a legtöbb esetben szükség lenne a papírhoz hasonló rostos anyaggal, leginkább hosszú rostú japán papírral való erősítés is. Ezt a kezelést mintegy 233 000 kötetnél kellene elvégezni. Ez – kötetenként csak 100 lappal számolva – 2 330 000 lap egyenkénti megerősítését jelentené, csak a nemzeti könyvtár 1711 utáni könyvvállományában. Valószínű, hogy ennél a kategóriánál a megóvás útja a mikrofilmre vétel és a mikrofilm használata lesz, az eredeti köteteknek a forgalomból való kivonásával egyidejűleg, ahogy ez az egypéldányos hírlapokkal is történik. A tömeges savtalanítás lehetőségének függvényében, savtalanítás után vagy anélkül, ezeket a könyveket lúgos papírból, kartonból készült védőborítókba és dobozokba helyezve lehetne és kellene megőrizni.

Semleges közegű enyvezéssel, kalcium-karbonát töltőanyaggal gyártott írónyomó papírok az utóbbi tíz évben. Az előzőekben szereplő, tömeges papírsavtalanítást és megerősítést igénylő 754 000, és (elméletileg) savtalanításra és laponkénti megerősítésre, illetve (gyakorlatilag) mikrofilmezésre, tömeges savtalanításra és savmentes papírban való elhelyezésre szoruló 233 000 kötet könyv esetén állományvédelmi kezelése a nemzeti könyvtárban igen jelentős idő-, munkaerő- és anyagi ráfordítást tenne szükségessé.

Az 1960-as évek eleje óta adott a lehetősége annak, hogy facellulózból, ipari úton, a rongycellulózból, kézi úton készített papírokéhoz hasonló tartósságú, eredeti jó tulajdonságait hosszú ideig megőrző papírt készítsenek. A könyvtárosok és levéltárosok az utóbbi 15-20 évben egyre erőteljesebben hallatták hangjukat az USA-ban és Európában is, annak érdekében, hogy a papírgyárak térjenek át a savas közegű gyártásról a semleges közegű gyártásra, tehát a savas papírok helyett lúgos papírok készítésére, a kiadók és nyomdák pedig lúgos papírok felhasználására a könyvek előállításában. Az USA-ban 1990 körül szövetségi szinten és egyes államokban is törvények születtek arra nézve, hogy bizonyos, hosszú idejű megőrzésre szánt kiadványokat csak hosszú élettartamú savmentes, kalcium-karbonát tartalmú papírra lehet nyomtatni. Több európai országban (pl. Finnország, Hollandia, Szlovák Köztársaság) van vagy készül olyan levéltári törvény, amely előírja az iratképzők számára az időálló papír használatát. Ezekkel a törvényekkel együtt természetesen készültek és készülnek az időálló papírokra vonatkozó nemzetközi (ISO) és országos szabványok is.

A lúgos papír termelése az USA-ban a 80-as évek második felében gyorsan nőtt, és 1991-ben az író-, nyomó- és fénymásoló papíroknak legalább a fele már lúgos volt. Európa országairól ilyen átfogó adatokkal nem rendelkezünk, de vannak ismereteink arról, hogy – többek között – Angliában, Németországban, Finnországban, Csehországban és Szlovákiában, valamint Magyarországon is

2. táblázat

	<u>savas</u>		<u>semleges vagy lúgos</u>	
	<u>facsiszolat</u>	<u>facsiszolat nélküli</u>	<u>facsiszolat</u>	<u>facsiszolat nélküli</u>
1986.	13 db 18%	58 db 80,5 %	- 0	3 db ⁺ 4,2%
összesen:	98,5%		4,2%	
1989.	23 db 32%	27 db 37,5%	1 db ⁺⁺ 1,4%	22 db 30,6%
összesen:	69,5%		32%	
1992-93.	6 db 8,3%	3 db 4,2%	18 db 25%	45 db 62,5%
összesen:	12,5%		87,5%	
⁺ ebből két kötetben csak részben van lúgos papír, ezek a könyvek a savasaknál is szerepelnek; ⁺⁺ részben savas papír van a könyvben, ezért savasként is szerepel.				

egyre nő a semleges közegű gyártásra részben vagy teljesen átállt papírgyárak száma, és így a termelt lúgos író-nyomó papír mennyisége is. Az átállást sehol sem a könyvtárak és levéltárak érdeke, hanem a gyárak gazdaságossági és piaci szempontjai motiválják. Az áttérés viszont a közgyűjtemények számára rendkívüli horderejű, mert azt jelenti, hogy a *savas, törékeny könyvek korszaka az 1990-es években lezárul*, és hogy a mostantól megjelenő könyvek papírja – megfelelő raktári tárolás és normális könyvtári használat mellett – egy-kétszáz évig nem fog tömegesen konzerváló-restauráló kezelésre szorulni.

Magyarországon a kezdeti próbálkozások után 1984-ben volt az első nagy áttérés, amikor a szolnoki papírgyár egyik papírgépén áttértek a semleges közegű gyártástechnológiára, elsősorban az ún. mázolt (krétabevonatú) papírok gyártása érdekében. A sikeres szolnoki technológiaváltás és a semleges közegű gyártáshoz szükséges anyagok előnyösebb ára és hozzáférhetősége több más gyárban (Fűzfő, Dunaújváros, Diósgyőr) is elősegítette az áttérést a lúgos író-nyomó papírok gyártására. Ennek következménye, hogy míg 1984-ben a hazai gyártású író-nyomó papírok 10%-a készült semleges közegű technológiával, 1986-ban ez az arány 30%, 1990-ben pedig valamivel 60% fölött volt. 1989–90 után – a teljes importliberalizáció következtében – hatalmas mennyiségben érkezik be külföldi nyomópapír, és a létrejött számtalan új kiadó és nyomda – a régiek mellett – a kedvezőbb ár és a szemmel látható jó minőség miatt előszeretettel használja a külföldi papírokat.

Az 1993 tavaszán elvégzett legújabb felmérés szerint a nemzeti könyvtárba köteleespéldányként beérkezett, nem-mázolt papírra (mivel azok eleve lúgos felületűek) nyomott könyvek papírjának savas, illetve semleges-lúgos kémhatása és facsiszolat-tartalma a következőképpen alakult 1986-ban, 1989-ben és 1992–93-ban (mindhárom évből 72, a polcon egymás után következő könyvet vizsgálva (ld. 2. táblázat).

Ha ezek után visszagondolunk arra, hogy az 1711–1989 közötti könyveken végzett felmérés adata szerint a – csak 1850 után – a facellulózból és facsiszolat + facellulózból, savas közegű enyvezéssel készült papírra nyomott könyvek 69%-a volt közepes és rossz állapotban, tehát többé-kevésbé savas és gyengült, törékeny, a legújabbban megjelent könyvek papírjának összetétele igen biztató. Az 1992–93-as könyvek között az összesen 12,5%-nyi savas papír azt jelzi, hogy Nyugat- és Közép-Európában (ahonnan a Magyarországra ma behozott papírok származnak), Magyarországot is beleértve, az író-nyomó papírok gyártási technológiája már inkább semleges mint savas, és ez reményt ad arra, hogy a ma és az ezután készülő könyvek nem lesznek törékenyek 100-150 év múlva.

Kastaly Beatrix

MEGJELENT

Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 3. száma:

Beöthyné Kozocsa Ildikó: Középkori pergamen kéziratok konzerválási eljárásainak kutatása és fejlesztése. A vizsgálati módszerek és restaurálási eredmények összefoglalása és értékelése. Bp. 1992. 62 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló Laboratóriuma 1983-ban kezdett a "Corvina program"-hoz, amelynek célja a korábban menthetetlennek vélt, súlyosan károsodott középkori pergamen kódexek konzerválása volt.

A kódexek – közöttük jelentős számban corvinák – nagy része a Budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményéhez tartozik, néhány, hasonló módon sérült kötet az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona. A kéziratok mintegy 350 évig Törökországban – feltehetően kedvezőtlen tárolási körülmények között – elsősorban biológiai és fizikai károsodás következtében közel kerültek a megsemmisüléshez. Megmentésük érdekében a szakemberek széles körű együttműködésére volt szükség. A kódexek anyagainak és a károsodások okainak alapos vizsgálata után meg kellett tervezni a sikerrel alkalmazható konzerválási-restaurálási eljárásokat; majd ezeket és a felhasználásra kerülő segédanyagokat fizikai és kémiai ellenőrzésnek és próbáknak vetették alá, nehogy valamiképpen veszélyeztessék a kéziratokat.

A kutató-fejlesztő munka során új eljárások kidolgozása vált szükségessé, mint pl. a kéziratok festékanyagainak, illetőleg aranyozásának rögzítése, vagy a meggyengült pergamenek lágyításának, szilárdításának és fertőtlenítésének egy munkafázisban történő megvalósítása. Legjelentősebb újítás a csonka pergamenek kiegészítésére és egyúttal megerősítésére szolgáló új módszer, a pergamenöntés volt. Az évek során az alapeljárás több változatát is kidolgozták a restaurátorok.

A tanulmány szerzője részletesen leírja a vizsgálati módszereket, azok eredményeit, és röviden ismerteti a kiválasztott és a kódexek restaurálása során alkalmazott eljárásokat, végül jegyzékben közli a restaurált kódexeket.

A tanulmányt elsősorban könyv- és papírrestaurátoroknak ajánljuk, de haszonnal olvashatók a régi kéziratokkal, kódexekkel foglalkozó kutatók, könyvtárosok, régészek és művészettörténészek is. A szöveget számos fényképfelvétel és ábra teszi könnyebben érthetővé a laikusok számára is.

Ára: 286.- Ft.

Kapható: az Országos Széchényi Könyvtár kiadványrusító helyén:
Budavári palota F épület, a főbejáratnál

Megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtára, *Neményi Zsuzsa* ügyintéző. 1827 Budapest, Budavári Palota F épület. Telefon: 1556-967.